

УДК 271.4(477):271.222(470+571)]-67

Будз К. М.

«ВОЗЗ'ЄДНАННЯ» ЧИ «НЕВОЗЗ'ЄДНАННЯ»: ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО В УМОВАХ ЛІКВІДАЦІЇ ЦЕРКВИ (1945–1946)

У статті розглянуто «возз'єднавчу» кампанію 1945–1946 рр., проаналізовано мотиви переходу чи непереходу греко-католицького духовенства під юрисдикцію Російської православної церкви, порушено питання масштабності переходу у православ'я та моральної оцінки цього явища сучасниками.

Ключові слова: УГКЦ, РПЦ, «возз'єднані», підпільні священники, релігійне навернення.

Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ) після офіційної ліквідації у СРСР (1946) й аж до виходу з підпілля (1989) була найчисленнішою забороненою християнською громадою у світі. Львівський «собор» 1946 р., яким УГКЦ «добровільно» самоліквідувалася, «возз'єднавшись» із Російською православною церквою (далі – РПЦ), поділив греко-католицьке духовенство на «возз'єднане» (ті, хто перейшов до РПЦ) і «невозз'єднане» (ті, хто відмовився «підписати православ'я» і після повернення із заслання у 1950-х рр. творив підпільну Церкву).

Власне, Львівський «собор» 1946 р. – чи не найбільш розроблений сюжет в історіографії УГКЦ ХХ ст. [15]. Утім, більшість дослідників цієї тематики (Богдан Боцюрків [2], Володимир Па-

щенко [16], Віктор Войналович [3] тощо) цікавилися «собором» у контексті державної політики щодо Церкви. Завдяки ж джерелам усної історії й нещодавно розсекреченим документам органів радянської держбезпеки можна розглянути проблему «переходу» і з погляду самих учасників подій.

Мета цієї статті – виявити мотиви переходу чи непереходу греко-католицького духовенства у православ'я на основі документів органів радянської держбезпеки та джерел усної історії. Одразу варто вказати на обмежені можливості обох типів джерел, адже висловлювання отців подано в інтерпретації функціонерів органів радянської держбезпеки, тоді як взяті уже після легалізації УГКЦ інтерв'ю містять спогади про 1946 р. з усіма пізнішими нашаруваннями.

Нині неможливо визначити масштаби переходу греко-католицького духовенства у православ'я у 1945–1946 рр. [11, с. 478]. На складнощі зі статистикою вказував і відомий канадський дослідник цієї тематики Б. Боцюрків [2, с. 214–219]. Першу спробу з'ясувати масштаби «возз'єднання» він датує 1948 р. [2, с. 214]. Складений українськими василіанами у Римі звіт 1948 р. порівнював післясоборову статистику з даними шематизмів 1938, 1939, 1944 рр. і не враховував, що внаслідок воєнних втрат, територіальних змін, примусового обміну населення між Українською Радянською Соціалістичною Республікою і Польською Народною Республікою та припинення багатьма отцями душпастирської діяльності через їх небажання «возз'єднуватися» священників стало значно менше, звідси – невисокий відсоток «возз'єднаних» (48 %), вказаний у звіті [2, с. 214]. Згідно зі статистикою, поданою у книзі «Перші жертви комунізму: Біла книга релігійних переслідувань в Україні» (1953), станом на 1939 р. в УГКЦ було 10 єпископів, 2950 представників білого та 520 чорного духовенства [20, с. 64]. За даними цього збірника, 50 % парафіяльних священників були заарештовані, 20 % переховувалися або емігрували, а 30 % «були змушені перейти у схизму» [20, с. 64]. Б. Боцюрків уважає кількість заарештованих надто завищеною, «возз'єднаних» – заниженою, і лише тих, хто переховувався чи виїхав на Захід, – більш-менш вірогідною [2, с. 214].

Схожу статистику наведено у спеціальному звіті Комітету прав людини і гуманітарних питань. Тут уже йдеться про 8 єпископів, 2638 парафіяльних священників та 164 ієромонахів у передвоєнний час [21]. Зазначено, що під юрисдикцію РПЦ перейшло «менше половини» парафіяльних священників [21]. Невідповідність даних щодо кількості представників чорного духовенства в обох джерелах (520 і 164 відповідно) можна пояснити тим, що, ймовірно, у «Білій книзі» наведено чисельність монахів загалом, а не лише ієромонахів. Дійти такого висновку дають змогу відсутність у «Білій книзі» відповідних даних щодо власне чернецтва і наведені Б. Боцюрківим в іншій його праці дані з офіційного польського статистичного щорічника про 609 греко-католицьких монахів (з них – 159 представників чорного духовенства) станом на 1934 р. [19, с. 90]. Звісно, у разі применшення масштабів «возз'єднання» йдеться не про фальсифікацію статистичних даних Ватиканом чи Українською католицькою церквою у діаспорі, а радше про неможливість на основі скупих повідомлень з УРСР у Рим чи на Захід правдиво оцінити масштаби переходу до РПЦ [2, с. 215].

Інший погляд на масштаби «возз'єднання» кампанії пропонують документи органів радян-

ської держбезпеки: станом на грудень 1945 р., тобто ще до проведення «собору», у Львівській області «возз'єдналося» 79 % священників, у Станіславській – 55 %, у Дрогобицькій – 85 %, у Тернопільській – 69 % [17, с. 84]. Відносно низький відсоток «підписаних» священників у Станіславській області можна пояснити трьома чинниками. Перший – активні дії оунівців в області, які «забороняли священникам переходити в православну церкву» [13, с. 127]. Другий – кількість «купірних уніатів» на Станіславщині була доволі високою з огляду на обрядові відмінності. Так, відомий діяч Ініціативної групи о. Антоній Пельвецький бачив причини такого спротиву у попередньо проведеній єпископом Григорієм Хомишиним «великій роботі з лагінізації» [13, с. 127]. Третій – станом на 13 липня 1945 р. у Станіславській області ще не було призначено уповноваженого з релігійних культур, який міг би «допомагати» у проведенні акції [13, с. 134]. У пізніший період (з 1946 по 1952 рр.) в області «возз'єдналося» 400 з 640 священників, або 62,5 % [18]. Тож з усіх західноукраїнських областей на Станіславщині був і далі найнижчий рівень «возз'єднання». Загалом у даних органах держбезпеки, можливо, точніше фіксується реальна кількість священників у повоєнний час, але, враховуючи специфіку джерел (подання звітів про «успіхи» кампанії), ці показники також можуть бути завищеними.

У самвидавній статті «З життя Української Католицької Церкви», яка з'явилася 1982 р. на Заході, зазначено, що жоден із греко-католицьких єпископів і ченців не перейшов у православ'я, в той час як більшість одруженого парафіяльного духовенства зі страху за долю родини «підписали православ'я» [14, с. 710–711]. Така думка близька до істини, але її не варто абсолютизувати.

Загалом застосування радянською владою репресивно-каральних методів під час «возз'єднання» УГКЦ із РПЦ надзвичайно ускладнює, якщо не робить узагалі неможливим, вивчення справжніх мотивів переходу чи непереходу греко-католицького духовенства у православ'я.

У цьому ракурсі цікаве спостереження співробітника КДБ І. Богданова, котрий був присутнім на зборах духовенства з приводу «возз'єднання» з РПЦ у м. Буськ Львівської області (31 липня 1945 р.): «Спостерігаючи за кожним із присутніх на зборах, за їх репліками, запитаннями і зауваженнями, я дійшов висновку, що, підписавши цю заяву, вони залишилися тими самими католиками, з тими ж політичними поглядами і релігійними переконаннями. А підписали заяву лише зі страху, і, якщо б завтра їм запропонували “возз'єднатися” (у повному сенсі) з православною церквою, то вони відмовилися б від

своїх підписів» [13, с. 100]. У жовтні 1945 р. о. Г. Костельник у листі до Патріарха Московського і всієї Русі Алексія зазначав, що «дуже невеликий відсоток» духовенства приєднався до Ініціативної групи «з переконання» (менше 50 священників), решта ж зробила це з розуміння безвихідності ситуації [13, с. 287].

Отець-василіанин Йосиф Данилович так ретроспективно оцінює мотиви переходу у православ'я: «Це було дуже прикро, що дехто підписав. Ми вважали, що це вони неправильно зробили. Ми не хвалили їх, але спеціально не осуджували за то, бо ми знали, що це був примус» [6, с. 6]. Так само о. Олександр Ванджура, який перейшов у православ'я, але «в душі» залишався католиком, зізнається в інтерв'ю: «Всі були проти православ'я. Всі були проти большевиків. І вважали це за примус [...]. Та не було ні одного... Я навіть не чув. Але, може, котрийсь там був, один, зо два, але поза тим я не знаю» [9, с. 23]. За свідченням с. Дарії Градюк, сам о. Антоній Пельвецький, агітуючи станіславських сестер-служебниць перейти у православ'я, казав: «Сестри, то не буде довго... То треба... Потім впадемо на коліна, Бог простить» [10, с. 23].

Разом з тим не можна заперечити факту, що православ'я приваблювало багатьох отців своєю більш вираженою східною обрядовістю. Так, о. Гавриїл Костельник був відомий своєю просхідною позицією задовго до 1946 р., так що через свої «радикальні почуття некатолицькі», як охарактеризував їх о. Маркіян Когут, був навіть усунений із посади професора Львівської богословської академії (ЛБА) [7, с. 31]. У міжвоєнний час Костельник виявляв антипатію до відомого своєю прозахідною обрядовою орієнтацією чину василіан та виступав проти celibату [7, с. 31]. Крім того, Костельником могли керувати й особисті образи – після смерті митрополита Андрея Шептицького, який підтримував його, Церкву очолив митрополит Йосиф Сліпий, котрий, власне, й усунув Костельника від викладання у ЛБА у 1930 р. [2, с. 106]. Ще одним мотивом до очолення руху за «возз'єднання» УГКЦ з РПЦ могло бути бажання врятувати таким чином рідну Церкву від повного знищення, на що вказувала пізніше донька о. Костельника Христина Поляк [4, с. 416].

Разом з тим доступні дані не залишають сумніву, що Гавриїл Костельник діяв під тиском радянської влади. Ще в роки першої радянської окупації Галичини (1939–1941) влада за допомогою шантажу (заарештувавши у вересні 1940 р. за зв'язок з ОУН його сина Богдана) намагалася використати відомого «восточника» для створення відокремленої від Риму «національної» греко-католицької церкви [2, с. 47]. Якщо у 1940 р. Костельник відмовився від співпраці з

владою, то навесні 1945 р. він очолив Ініціативну групу. На думку Б. Боцюрківа, за тих кілька років органи держбезпеки уклали детальне досьє з фактами Костельникового «націоналістичного» минулого та доказами його «антирадянської діяльності» [2, с. 106]. Примусом пояснював дії Костельника і його сучасник – о. Ковальчук із с. Купче Буського району Львівської області: «[...] щоб так швидко Костельник перейшов у православ'я, ми не очікували. Відчувається більшовицький натиск і швидкість (курсив мій. – К. Б.)» [13, с. 22].

Що стосується загалу греко-католицького духовенства, то деякі священники справді вірили, що переходом у православ'я рятують предківську віру. Такі покликання часті у свідченнях «підписаних» священників, які зустрічаються у документах радянських органів держбезпеки [13, с. 66–67]. Підтвердження цієї тези знаходимо й у джерелах усної історії, зокрема в інтерв'ю з о. Маркіяном Когутом: «Ми були слабо приготовлені і слабо вкорінені в католицьку віру через нашу недбалість. Панувало баламутство між православним та греко-католицьким [...]. Думали, що православ'я – то є наша віра, а то що Унія – то є спольщення» [7, с. 72].

«Восточники», тобто симпатизи східного обряду в УГКЦ, мали начебто більше підстав переходити до РПЦ, ніж «западники». Утім, сам Гавриїл Костельник у таємному рефераті від 10 лютого 1941 р. зазначав: «Зрештою мушу завважити, що це цілком помилкова думка, начеб “восточники” в душі, укрито були православні. Боротьба в нас велася тільки за збереження традиції нашої Церкви, а не проти католицької віри в ідеальному розумінні» [12, с. 128].

Після побіжного з'ясування реальних і можливих мотивів переходу у православ'я варто проаналізувати риторичні отціви щодо непереходу під протекцію РПЦ.

Богослов о. Філіп Гарнонкур пише, що відносно релігії «можлива лише одна ідентичність, хоча й допускається навернення з однієї релігії в іншу» [5, с. 268]. Традиційно вважають, що з актом конверсії пов'язана радикальна зміна особистості [22, с. 8]. І хоча в цьому разі не йдеться про зміну релігії, у сучасній соціології релігії навіть зміна релігійної організації чи групи може трактуватися як акт конверсії [22, с. 8]. Прикметно, що «невозз'єднані» греко-католицькі священники сприймали перехід у православну віру власне як зміну релігії, а не релігійної організації. Найвиразніше цю думку висловив о. Юліан Присташ на зборах духовенства Яворівського деканату Львівської області у вересні 1945 р.: «Костельник сказав, що перехід у православ'я – це не зрада релігії, а зрада церковної приналежності. Як же це не зрада релігії, якщо ми маємо

відкинути те, що для нас найсвятіше і найдорожче, Папу – нашого спасителя» [13, с. 243].

Важливим аргументом для непереходу у православ'я було релігійне виховання. З цього приводу Г. Костельник зазначав: «Хоч уніати ніколи не є такі тверді католики, як римо-католики, бо історія і обряд в'яже їх з православною церквою, все таки загал духовенства і вірних, задля виховання, щиро відданий своїй вірі. *А святі, релігійні почуття не можуть змінитись нагло, без перевиховання, на що треба часу і якогось спеціального методу* (курсив мій. – К. Б.)» [12, с. 551]. Про складність «перевиховання» свідчать, зокрема, початкові сумніви духовенства щодо правильності «возз'єднаної» акції. Так, деякі учасники зборів греко-католицького духовенства у м. Буськ Львівської області у липні 1945 р. казали: «Як можна за кілька годин чи днів переконати себе в тому, чим жив і в що вірив усе життя. Змінити віросповідання – означає почати своє життя заново» [13, с. 100]. В унісон з цим звучить і звернення о. Юліана Рудкевича з Новомилятинського деканату Львівської області до Гавриїла Костельника (4 серпня 1945 р.): «Отче докторе, Ви переконані в цьому (православ'ї) 20 років і хочете, аби ми змінили свої релігійні переконання протягом кількох годин. Адже релігія – не рукавиці, які можна зняти, а одягнути інші» [13, с. 107]. О. Андрій Михайлик із с. Шкло на зборах духовенства Яворівського деканату Львівської області казав: «Як я можу піти на православ'я, якщо я вихований в іншому дусі, 40 років сам проповідував католицизм, який єдиний дає спасіння?» [13, с. 243]. Отже, священники апелюють до свого релігійного виховання і служіння, розуміючи перехід на православ'я не як суто формальну річ, а радше як радикальну зміну особистості, навіть як початок нового життя. Зрозуміло, що їхня позиція зумовлена не лише консервативністю чи складністю «перевиховання» у зрілому віці, а й глибоким усвідомленням своєї конфесійної належності та переконанням, що католицька віра єдиноспасаюча.

Для багатьох «невозз'єднаних» священників вирішальним під час непереходу у православ'я був момент складання присяги. Колишній канцлер митрополичої капітули о. Микола Галєнт у розмові з греко-католицьким священником казав: «Ми не повинні приєднуватися до ініціативної групи тому, що ми склали присягу нашим єпископам і нашій церкві» [13, с. 71]. Утім, таке розуміння й так було очевидним для багатьох священників. Зокрема, о. Гнат Величко зі Станіславської області казав, що подумає над вступом до Ініціативної групи лише в разі, якщо єпископ Григорій Хомишин відмінить його присягу [1, с. 29]. Небажання порушувати складену присягу виражав й о. Йосиф Проць із м. Самбір Дрого-

бицької області: «Я прийняв присягу греко-католицької церкви і помру греко-католиком» [13, с. 10, 24].

Релігійна віра – важливий чинник ідентичності, тому зміни у конфесійній належності можуть радикально вплинути і на індивідуальну ідентичність вірянина. Саме тому рішення про зміну релігії чи релігійної організації завжди складне. В інформаційному звіті уповноваженого РСРПЦ (автор не зазначений) від 5 січня 1946 р. ідеться про «велику боротьбу серед священників: кожного з собою, як вони кажуть, зі своєю совістю й один з одним» [17, с. 82].

Однак конфлікт із власною совістю міг бути розв'язаний і на користь переходу, якщо такий приклад демонстрували авторитетні священники. Зокрема, успіх акції у Дрогобицькій області о. Костельник пояснював приєднанням до Ініціативної групи адміністратора Самбірсько-Дрогобицької єпархії [13, с. 133]. Приклад самого Костельника також спонукав деяких отців до переходу. Наприклад, о. Олександр Садомора з Бібрського району Львівської області у бесіді з іншими священниками аргументував: «Доктор Костельник теж давав присягу нашим єпископам, і він тепер керує ініціативною групою, а він же розумніший за нас, і ми можемо йти за ним» [13, с. 103]. Разом з тим більшість «невозз'єднаних» священників також мали приклад – митрополита та єпископів УГКЦ, які не «підписали», а були заарештовані чи вислані до Сибіру.

Важливим мотивом для непереходу під протекцію РПЦ було сприйняття «возз'єднання» як зради. На зборах духовенства УГКЦ Яворівського деканату Львівської області у вересні 1945 р. о. Юліан Присташ казав Костельнику у вічі, що той є «зрадником церкви Христової і самого Христа» й «зрадником нашого народу» [13, с. 143]. Отже, перехід у православ'я мислився не лише як зрада Церкви й народу, а й як зречення від Христа. Судячи з контексту, о. Присташ отожднював «Христову Церкву» з католицькою, але в цьому разі конверсія була рівнозначна відмові від християнської релігії («зрадити Христа»). Аналогічну думку висловлює й отець-василіанин Мар'ян Чорнега: «В той час ми мали чисто вірні католицькі засади, на яких стояли і всякий підпис чи перехід вважався найтяжчим гріхом на світі. *То була зрада самого Христа, не лише віри, а самого Христа* (курсив мій. – К. Б.). І такий священник біля престолу не мав, що робити, бо він знав, що він Юда, а не священник» [8, с. 5].

Багато хто з духовенства боявся реакції вірян, принаймні послуговувався таким аргументом у розмові з представниками влади. Приміром, о. Петрицький з села Ляшки-Остинцеві Мостиського району, що на Львівщині, казав: «Якщо

наші священники перейдуть у православ'я, то народ вважатиме їх зрадниками» [13, с. 69]. Ще один священник з Буського деканату Львівської області ділився з Костельником: «Я боюся, що коли я прийду до церкви і одразу скажу, що я тепер не католик, а православний, то мене можуть вигнати віряни з церкви» [13, с. 99]. Так само о. Володимир Ковальський із с. Жашків-Великий Новомилятинського деканату Львівської області висловлював острах, що в разі переходу у православ'я його «на наступний же день парафіяни виженуть з церкви за те, що міняє релігію, як циган коней» [13, с. 107]. Такі побоювання були далеко не безпідставними. Так, восени 1945 р. у м. Зборовськ Олеського деканату Львівської області парафіяни вигнали священника з церкви після його приєднання до Ініціативної групи [13, с. 293]. Небажання отців втрачати парафію й авторитет серед мирян справді могло бути одним з мотивів (певна річ, другорядним) зволікання з «підписанням».

Однак чи не найвагомим аргументом на користь непереходу було уявлення про «правдиву віру», тобто переконання, що поза католицькою церквою немає спасіння. Наприклад, о. Бабін із с. Белієв тодішнього Жовтневого району Станіславської області висловився так: «З переходом на православ'я я не згоден, оскільки Христова Церква є католицькою і моя совість мені підказує, що спасіння можна знайти лише в греко-католицькій церкві, від якої я не можу відмовитися» [13, с. 69]. На зборах у Золочівському деканаті Львівської області отець-декан Володимир Лиско виступив з такою декларацією: «Погляди і наміри, висловлені у зверненні ініціативної групи, є їх власними переконаннями, а ми тримаємося своїх переконань, від яких під втратою спасіння відступити не можемо» [13, с. 451]. При цьому небажання переходу впливало з усвідомлення не лише «правдивості» греко-католицької церкви, а й «неправдивості» православної. Так, уже згадуваний о. Галянт переконував: «Лише наша церква є правдивою, а православна – неправдивою» [13, с. 71].

Догматичні уявлення про «правдивість віри» ґрунтувалися насамперед на визнанні примату Папи Римського. Заарештований 1950 р. ієромонах Йосафат (Йосиф) Гілан під час допиту ретроспективно обґрунтовував свій неперехід у православ'я відданістю Ватикану і Папі Римському [17, с. 263]. Також о. Остап Стернюк під час співбесіди з уповноваженим у лютому 1946 р. казав: «Я їду з Ватіканом і буду йому підпорядковуватися, а не кому іншому, хоч вбийте мене, я до цього готовий» [1, с. 32]. Варто зауважити, що такі особливості католицької церкви, як *“filiouque”*, віра у чистилище чи догмат про Непорочне Зачаття Діви Марії, майже не відіграва-

ли жодної ролі під час прийняття рішення на користь «невозз'єднання». З цього приводу Г. Костельник зазначав: «Догматичні різниці між римською і православною церквами для наших священників не роблять труднощів, крім самого папства. Ще я не зустрів ні одного такого священника, який журився б напр. тим, чи Св. Дух походить від Отця і Сина (як римська церква навчає), чи тільки від Отця (як навчає православна церква)» [13, с. 136].

Крім «папства», вирішальним для непереходу був національний чинник, а саме російський характер РПЦ. Зокрема, о. Теодор Немилович із с. Унятичі Дрогобицького району Дрогобицької області казав: «Греко-католицька церква є українською церквою, а у зверненні Ініціативної групи сказано, щоби ми приєднувалися до російсько-православної церкви. Це означає, що ми не будемо українськими священниками» [13, с. 9]. Також о. Костельник писав: «Загал наших священників побоюється, що православ'я принесе для нашої галицької церкви русифікацію» [13, с. 136].

Сприйняття «возз'єднання» як зради українства було особливо притаманне членам націоналістичних організацій. Оунівці сприймали намір радянської влади знищити УГКЦ як антиукраїнську акцію, про що йдеться у зверненні ОУН до українців-греко-католиків із закликком не переходити на російське православ'я (липень 1945 р.) [13, с. 60–65]. На думку оунівців, через «возз'єднаничу акцію» «большевики» хочуть показати людям, що священники «в ім'я страху перед енкаведівським злодієм і розбійником і в ім'я рабського спокою і теплої посади *продають себе, віру, церкву, народ...*» (курсив мій. – К. Б.) [13, с. 62]. Як бачимо, ставлення до «підписаних» було однозначно негативним, адже їх сприймали не лише як віровідступників, а і як зрадників українського народу. Попри ультиматум із погрозами фізичної розправи, який ОУН (б) висунула «підписаним» улітку 1946 р. [2, с. 179], істотного впливу на хід «возз'єднаничої акції» українські націоналісти не справили. Але факт, що націоналістична організація стала на захист УГКЦ, свідчить: останню вважали насамперед структурою національного значення.

Отже, «підписані» священники не були позбавлені ні національної, ні конфесійної свідомості, але з огляду на державний примус, обрядові симпатії, намагання вберегти сім'ю та інші обставини обрали шлях «возз'єднання». Основними ж мотивами непереходу греко-католицького духовенства у православ'я були: релігійне виховання, небажання порушувати складену присягу, вірність Ватикану, уявлення про «правдиву Церкву» та сприйняття «возз'єднання» як зради українства.

Список літератури

1. Андрухів І. Галицька Голгофа : ліквідація УГКЦ на Станіславщині в 1945–1961 рр. / І. Андрухів. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 1997. – 84 с.
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950) / Б. Боцюрків ; [пер. з англ. Наталія Кочан]. – Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. – 268 с.
3. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років : політологічний дискурс / В. Войналович. – К. : Світогляд, 2005. – 741 с.
4. Волошин Ю. Гавриїл Костельник : три листи до Московського патріарха / Ю. Волошин // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2001. – № 2 (17). – С. 416–429.
5. Гарнонкур Ф. Загальна дискусія / о. Філіп Гарнонкур // Ковчег : наук. зб. із церковної історії / за ред. о. Бориса Гудзяка, Ігоря Скочиляса, Олега Турія. – Число 4 : Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів : Вид-во Українського Католицького університету, 2003. – С. 260–269.
6. Інтерв'ю з о. Йосифом (Степаном) Даниловичем від 25.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер : Борис Гудзяк // Архів Інституту Історії Церкви (АІЦ), П-1-1-33, 2 ред.
7. Інтерв'ю з о. Маркіяном Коготом від 06.09.1993, м. Червоноград. Інтерв'юер : Б. Гудзяк // АІЦ, П-1-1-647, 1 ред.
8. Інтерв'ю з о. Мар'яном Чорногою від 30.03.2002, Львівська обл., Жовківський р-н, с. Крехів. Інтерв'юер : Борис В. // АІЦ, П-1-1-145, 1 ред.
9. Інтерв'ю з о. Олександром Ванджурою від 10.06.1995, Івано-Франківська обл., м. Коломия. Інтерв'юер : Н. Павликівська // АІЦ, П-1-1-575, 2 ред.
10. Інтерв'ю з с. Дарією (Михайлиною Градюк) від 02.05.2001, м. Львів. Інтерв'юер : В. Прокопчук // АІЦ, П-1-1-1264, 2 ред.
11. Історія релігії в Україні : у 10 т. – Т. 4 : Католицизм / за ред. П. Яроцького. – К. : Світ знань, 2001. – 598 с.
12. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки : у 2 т. / упоряд. С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк. – Т. 1. – К., 2006. – 712 с.
13. Ліквідація УГКЦ (1939–1946). Документи радянських органів державної безпеки : у 2 т. / упоряд. С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк. – Т. 2. – К., 2006. – 804 с.
14. Мартирологія українських церков. Документи, матеріали, християнський самвидав України : у 4 т. / [упоряд. Осип Зінкевич та ін.]. – Т. 2 : Українська католицька церква. – Торонто ; Балтимор : Українське Вид-во «Смолоскип» імені В. Симоненка, 1985. – 839 с.
15. Мищак І. Ліквідація Греко-Католицької Церкви в Україні в повесні роки : історіографія / І. Мищак. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/JournALL/graf/17/16.pdf>. – Назва з екрана.
16. Пашенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів) / В. Пашенко. – Полтава : [Б. в.], 2002. – 616 с.
17. Сергійчук В. Нескорена церква : подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 2001. – 496 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 223 – Арк. 1.
19. Bociurkiw, Bohdan R. Ukrainian Churches under Soviet Rule : Two Case Studies / Bohdan R. Bociurkiw. – Cambridge : Ukrainian Studies Fund, Harvard University, 1984. – 113 p.
20. First Victims of Communism. White Book on the Religious Persecution in Ukraine / transl. from the Italian. – Rome : Analecta O. S. B. M., 1953. – 116 p.
21. Soviet Repression of the Ukrainian Catholic Church. United States Department of State Bureau Public Affairs. Washington D. C. Special Report № 159, January 1987. – 5 p.
22. Wohlrab-Sahr Monika. Religiöse Bekehrung in soziologischer Perspektive. Themen, Schwerpunkte und Fragestellung der gegenwärtigen religionssoziologischen Konversionsforschung / Monika Wohlrab-Sahr, Volkhard Krech, Hubert Knoblauch // Religiöse Konversion : systematische und fallorientierte Studien in soziologischer Perspektive / hrsg. Hubert Knoblauch – Konstanz : UVK, Univ.-Verl. Konstanz, 1998. – S. 7–43.

K. Budz

“REUNIFICATION” OR “NON- REUNIFICATION”: GREEK CATHOLIC CLERGY IN THE PERIOD OF THE CHURCH’S LIQUIDATION (1945–1946)

The article examines the ‘reunification’ campaign of 1946. The motives of conversion or non-conversion of the Greek Catholic clergy into Orthodoxy are analyzed. Besides, the author touches the issues of the scales of conversion and of the moral evaluation of this phenomenon by contemporaries.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, Russian Orthodox Church, ‘reunited’, clandestine priests, religious conversion.

Матеріал надійшов 01.02.2012